

**XIX საუკუნის ამერიკული წყარო
აფხაზეთის შესახებ**

**A 19th Century American Source
on Abkhazia**

ოთარ ნიკოლეიშვილი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Otar Nikoleishvili

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

ABSTRACT

Among the notable individuals who explored Georgia during the 19th century, it is imperative to highlight the American ethnographer, folklorist, and translator, Jeremiah Curtin. From 1864 to 1869, he served as a secretary at the US Embassy in St. Petersburg, during which time he embarked on his journey to the Caucasus. Upon his return to the United States, J. Curtin frequently delivered lectures on Russia and the Caucasus. His final visit to the Russian Empire occurred in 1900.

J. Curtin's memoirs were meticulously prepared for publication by his widow, Alma Cardell, based on his notes as an American diplomat and writer. The book was initially published in America in 1940 by the Wisconsin State Historical Society. Within these memoirs, the author narrates various accounts of his endeavors and recounts his impressions of his trip to Georgia. Notably, J. Curtin captivatingly describes numerous regions and cities of the country. This specific work exclusively focuses on episodes involving Abkhazia and the Abkhazian people. Its value is heightened by the author's firsthand experience, as he traveled to the region in the early 1870s.

In conclusion, it is fair to assert that despite some inaccuracies, Jeremiah Curtin's memoirs must be regarded as a multifaceted and significant foreign source for studying the history of Abkhazia and Georgia as a whole.

საკვანძო სიტყვები: XIX საუკუნის ამერიკული წყარო აფხაზეთის შესახებ, იერემია კურტინის მემუარები.

Keywords: A 19th-century American source on Abkhazia, the memoirs of Jeremiah Curtin.

XIX საუკუნეში საქართველოში ვიზიტად ნამყოფ ცნობილ პიროვნებათა შორის აუცილებლად უნდა მოვიხსენიოთ ამერიკელი ეთნოგრაფი, ფოლკლორისტი და მთარგმნელი იერემია კერტინი (Jeremiah Curtin – 1835-1906). მისი პიროვნული პორტრეტის ნათელსაყოფად თავდაპირველად მინდა მკითხველს მივაწოდო უმთავრესი მონაცემები მისი ბიოგრაფიიდან. იგი დაიბადა 1835 წელს ამერიკაში, ირლანდიური წარმოშობის მშობელთა ოჯახში. 1863 წელს წარმატებით დაასრულა ბაკალავრიატი ჰარვარდის უნივერსიტეტში და შეისწავლა რამდენიმე უცხო ენა, რის შემდეგაც 1864-1869 წლებში პეტერბურგში განაგრძო მოღვაწეობა აშშ-ის საელჩოში, რომელსაც კასიუს მარცელიუს კლეი (Cassius Marcellus Clay) ედგა სათავეში. ამერიკის დიპლომატიურ წარმომადგენლობაში ი. კერტინი მდივნის თანამდებობას იკავებდა. სწორედ ამ პერიოდში იმოგზაურა მან პირველად კავკასიაში. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ ი. კერტინი ლექციებს კითხულობდა რუსეთისა და კავკასიის შესახებ. იგი, როგორც გამორჩეული პროფესიონალი, 1883-1891 წლებში აქტიურად იყო ჩართული ამერიკული ეთნოლოგიის ბიუროს საქმიანობაში. 1892 წლიდან ი. კერტინი კვლავ განაგრძობს მოგზაურობას მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში. 1900 წელს იგი უკანასკნელად იმყოფებოდა რუსეთის იმპერიაში. ი. კერტინის ბიოგრაფიის ძალზე მნიშვნელოვან ეპიზოდს წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ იგი, როგორც რუსეთის საკითხებში საფუძვლიანად გაცნობიერებული პიროვნება, ამერიკის პრეზიდენტ თეოდორ რუზველტის (Theodore Roosevelt 1901-1909) თხოვნით ჩართულ იქნა რუსეთ-იაპონიის 1904-1905 წლების ომის დასრულების მიზნით მოწვეული პორტსმუთის სამშვიდობო მოლაპარაკებების ორგანიზებაში (Curtin 1940:).

რაც შეეხება ჩემს ნაშრომში წარმოდგენილ მემუარებს, იგი ი. კერტინის ქვრივმა ალმა კარდელმა (Alma M. Cardell) მოამზადა გამოსაცემად ამერიკელი დიპლომატის პირად ჩანაწერებზე დაყრდნობით. წიგნი პირველად 1940 გამოიცა ვისკონსინის შტატის საისტორიო საზოგადოების მიერ. აღსანიშნავია ისიც, რომ ი. კერტინი ხსენებულ წიგნში ჩვენი ქვეყნის არაერთ რეგიონსა და ქალაქზეც მოგვითხრობს ძალზე საინტერესოდ. ამჯერად კი ნაშრომის მხოლოდ იმ მონაკვეთზე გავამახვილებ ყურადღებას, სადაც აფხაზეთისა და აფხაზების შესახებაა საუბარი. წიგნში მონათხრობს განსაკუთრებულად ფასეულს ხდის ის გარემოება, რომ ავტორი არა მხოლოდ სხვათა მონათხრობს ეყრდნობა აღნიშნულ რეგიონზე საუბრის დროს, არამედ საკუთარ შთაბეჭდილებებსაც.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენს ქვეყანაში, მათ შორის აფხაზეთშიც, მისი იმჟამინდელი მოგზაურობა დიპლომატიური სტატუსის მომცველი არ ყოფილა, ეს ვიზიტი მაინც ქცეულა მნიშვნელოვან მოვლენად და მას არაერთი მაღალი რანგის სახელმწიფო მოხელისგან მიუღია აუდიენციებსა და ოფიციალურ ნადიმებზე მიპატიჟება.

სამწუხაროდ, ი. კერტინის ხსენებულ წიგნში მოხსენიებულ პიროვნებათა დიდი ნაწილის იდენტიფიკაცია ვერ ხერხდება. მაგალითად,

აფხაზეთში ჩასვლისა და იქ გამართული შეხვედრების შესახებ საუბრის დროს იგი ასახელებს გენერალ კრაფკეჰინკერს (Krafkehinkers), რომელსაც სოხუმის გუბერნატორად მოიხსენიებს. რეალურად კი ასეთი თანამდებობა იმ დროისათვის არ არსებობდა. როგორც ამერიკელი მწერალი გერმანული გვარის მქონე ზემოხსენებულ გენერალზე საუბრის დროს დასძენს, იგი ადგილობრივი მოსახლეობისთვის სრულიად უცხო ადამიანს წარმოადგენდა. იმის გამო, რომ მას აფხაზური ენა არ სცოდნია, რეგიონის იმჟამინდელი მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს კი – რუსული ენა, მათ ერთმანეთთან კომუნიკაციის დამყარება მხოლოდ თარჯიმნის საშუალებით შეეძლოთ. აი, როგორ აღწერს თავად წიგნის ავტორი სოხუმის გუბერნატორად მოხსენიებულ ზემოთქმულ პიროვნებასთან თავის შეხვედრას:

„ბიჭვინთაში ჩასვლისთანავე გუბერნატორმა ჯარისკაცებს უბრძანა ჩემი ცხენებით უზრუნველყოფა და ტყეებში გაყოლა... გაიგეს რა ბიჭვინთაში გუბერნატორის ყოფნა, ყველა ადგილობრივი მასთან შეხვედრას ცდილობდა, რათა თავისი გასაჭირი მოეხსენებინა. რადგანაც აფხაზური ენა არ იცოდა, ხალხთან საუბარი მას თარჯიმნის საშუალებით უხდებოდა, რაც ხანგრძლივ და დამქანცველ საქმეს წარმოადგენდა. საბოლოოდ ყველაფერი დასრულდა და ჩვენც გავთავისუფლდით. როდესაც უკან დავბრუნდით და ქალაქს მივუახლოვდით, ჩვენ წინ სოხუმის დიდებული ხედი გადაიშალა“ (Curtin 1940: 238-239).

აფხაზეთში ყოფნის დროს ი. კერტინს ინტერესით დაუთვალიერებია იქაური ღირსშესანიშნაობანი. იგი აღფრთოვანებას ვერ მალავს ბიჭვინთის საკათედრო ტაძრისა და ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანეს დროს აგებული ციხე-სიმაგრის მშენებლებისადმი. მეტი სიცხადისათვის დავიმოწმებ ფრაგმენტს ავტორისეული მონათხრობიდან:

„ბიჭვინთაში (კერტინი ამ დასახლებულ პუნქტს პიცუნდის სახელით მოიხსენიებს – ო. ნ.) ჩასვლისთანავე... მე და ჩემი ცოლი ძველი ეკლესიისა და ციხე-სიმაგრისკენ გავემართეთ, რომლებიც თხუთმეტი წუთის ფეხით სავალზე იყო სანაპიროდან... ციხე-სიმაგრე ოთხკუთხა ფორმის, დაახლოებით თოთხმეტი ფუტის სიმაღლის, ქვისა და აგურის კედლებითაა გარშემორტყმული. თითქმის მის შუაში ათას წელზე მეტი ხნის ეკლესია დგას. იგი ბერძნების მიერ იქნა აგებული იმპერატორ იუსტინიანეს მმართველობის ხანაში, იმ დროს, როდესაც კავკასიის მთელი სანაპირო ზოლი აღმოსავლეთ იმპერიას ეკუთვნოდა. ის იმდენად კარგადაა ნაგები, რომ მისი წარმოუდგენლად სქელიკედლები კიდევ ათასწლეულებს გაუძლეებს.

ეკლესიის საპირისპირო მხარეს სამი შენობა დგას. პირველი მათგანი მონასტრის წინამძღვრისა და სამი თუ ოთხი იქ მყოფი ბერის საცხოვრებელია; მეორე შენობაში მათი სამზარეულო და სასაადილო ოთახებია განთავსებული; მესამე ნაგებობა კი, რომელიც სკოლისათვის იყო გათვალისწინებული, იმ დროისათვის გრაფინია რუსპოლის

მფლობელობაში იმყოფებოდა, რომელიც ავსტრიიდან იყო ემიგრირებული. მთელს კავკასიაში არავინ, მათ შორის არც გუბერნატორმა არ იცოდა გრაფინიას პირადი ისტორია; ცნობილი გახლდათ მხოლოდ ის, რომ იგი დიდგვაროვანთა ოჯახის წევრი იყო“ (Curtin 1940: 255-256).

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, საქართველოში ყოფნის პერიოდში ი. კერტინი, მაღალი რანგის სახელისუფლებო პირების გარდა, არაერთ საინტერესო სასულიერო მოღვაწესაც შეხვედრია. ერთ-ერთი მათგანი იყო ბიჭვინთის საკათედრო ტაძრის იმჟამინდელი წინამძღვარი. მართალია, ავტორი მისი ვინაობის შესახებ უფრო კონკრეტულს აღარაფერს ამბობს, მაგრამ მემუარებიდან ნათლად ჩანს, რომ იგი საკმაოდ განათლებული და საინტერესო წარსულის მქონე ადამიანი ყოფილა და საქართველოში ჩამოსვლამდე ალასკაზე ახორციელებდა ღვთისმსახურებას. მეტი სიცხადისათვის, დავიმოწმებ თავად ციტატას:

გრაფინია რუსპოლისთან „ჩაის მირთმევის შემდეგ ჩვენ დილის მსახურებას დავესწართ ეკლესიაში. გალობა იყო საოცრად კარგი და მოსასმენად დიდებული. მანამდე არსად არასოდეს ვყოფილვარ ისეთ შენობაში, სადაც ადამიანის ხმას ასეთი ეფექტი მოეხდინოს ჩემზე. ეკლესიაში ბევრი მომლოცველი არ იყო: მხოლოდ რამდენიმე კაზაკი და სოფლის მცხოვრები. ეკლესიის კარებთან ტაძრის წინამძღვარს შევხვდი, თეთრწვერა, პატისაცემ კაცს, რომელიც ძალზე გულთბილად მომესალმა და მითხრა, რომ უკვე იცოდა ჩემი სახელი. მან ჩვენ საუბრეზე მიგვიპატიჟა და ეს ისეთი კეთილშობილური ფორმით გააკეთა, რომ უარის თქმა შეუძლებელი იყო. ტაძრის წინამძღვარმა რამდენიმე წელი ალასკაზე გაატარა და ბევრი საინტერესო ამბავიც მოგვიყვა თავის მოგზაურობათა და ინდიელთა თავგადასავლებზე. იგი ახლახან ჩამოვიდა ბიჭვინთაში; მაგიდებსა და სკამებზე ბევრი წიგნი იყო დახვავებული, რაც იმაზე მიუთითებდა, რომ ის ჯერ კიდევ არ იყო ბოლომდე მორგებული ახალ საცხოვრებელს“ (იქვე: 257-258).

ი. კერტინის ხსენებულ წიგნში ასევე საინტერესოაა მოთხრობილი როგორც აფხაზთა საცხოვრისის, ისე მათი ყოფითი კულტურის შესახებ. ამ კუთხით უაღრესად მნიშვნელოვანია ის როლი, რომელიც, ავტორის აზრით, ქალებს ეკავათ ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ნიშანდობილია ის პარალელიც, რომელსაც აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ავლებს ი. კერტინი გერმანიასთან. მისი აზრით, გერმანიისაგან განსხვავებით, საქართველოში ქალებს გაცილებით უფრო მსუბუქი, თუმცა ამასთანავე ძალზე საპასუხისმგებლო საქმის გაკეთება უხდებოდათ. მეტი სიცხადისათვის მოვიყვან შესაბამის ადგილს წიგნიდან:

„მეორე დღეს... ჩვენ ვეწვიეთ პატარა სოფელ ლიზას (აქ, შესაძლოა, იგულისხმებოდეს სოფელი ლიხნი – ო. ნ.) და ერთი აფხაზის, სახელად ა'ბიჯის, სახლს. აფხაზური სახლი ძალზე მარტივი აგებულებისაა. მაქსიმალურად მარტივია მისი ინტერიერიც. ერთადერთი ავეჯი ესაა დაბალი, ფართო, მერხისებრი დასაჯდომი, ბაქანი, რომელიც ოთახის

სამ კუთხესაა შემოყოლებული... იმ შემთხვევაში, თუკი სტუმარი მთელი ღამით დარჩებოდა, საწოლებად სწორედ ამ რბილ დასაჯდომებს იყენებდნენ... ოთახში იატაკი მიწისაა. გარდა ერთოთახიანი მთავარი სახლისა, კიდევ არის უფრო მომცრო ზომის, მრგვალი ფორმის ანალოგი. იგი სამზარეულოდ და სათავსოდ გამოიყენება... აფხაზეთში ცხოვრება მარტივია. ამ ზომიერი კლიმატის პირობებში მცირე ძალისხმევაც კი საკმარისია საარსებო წყაროს მისაღებად.

ქალები აფხაზეთში, ისევე როგორც კავკასიის სხვა ადგილებში, მინდორში არ მუშაობენ, განსხვავებით გერმანიისგან, სადაც ეს ჩვეულებრივი ამბავია. გერმანიაში ქალები და ძროხები მინდვრის მუშებად მიიჩნევიან. აფხაზი ქალები თავად რთავენ და კერავენ ტანსაცმელს, რომელიც მათი ოჯახის წევრების და თავად მათ შესამოსადაა საჭირო“ (Curtin 1940: 259-261).

უაღრესად საინტერესოა ამერიკელი ავტორის დამოკიდებულება აფხაზთა შორის წიგნიერების კუთხით არსებული სიტუაციის შესახებ. ი. კერტინი გაოცებას გამოთქვამს იმ ფაქტის გამო, რომ რეგიონში რუსული მმართველობის დამყარებამდე აფხაზურ ენაზე არათუ არანაირი წიგნი არ ყოფილა გამოცემული, არამედ მათ იმ დრომდე საკუთარი ანბანიც კი არ ჰქონიათ. ამ კუთხით, წიგნის ავტორი არ ითვალისწინებს იმ ისტორიულ გარემოებას, რომ აფხაზები არასოდეს ყოფილან წიგნიერებას მოწყვეტილნი და მათთვის, საუკუნეების განმავლობაში, ქართული წარმოადგენდა როგორც ძირითად საკომუნიკაციო, ისე სადამწერლო ენას. რუსების მიერ აფხაზური ანბანის შექმნის მცდელობა უფრო მეტად პოლიტიკურ აქტს წარმოადგენდა, ვიდრე მეცნიერულად გათვლილ-გააზრებულ ნაბიჯს. წიგნში ასევე ძალიან საინტერესოაა გააზრებული და შეფასებული როგორც აფხაზთა ყოფითი კულტურა და ხასიათი, ისე აფხაზეთის სანაპირო ზოლზე იმჟამად არსებული სიტუაცია. ყოველივე ზემოთქმულის დასტურად დავიმოწმებ შესაბამის ადგილს წიგნიდან:

„რუსეთის ოკუპაციამდე აფხაზებს თავიანთი ანბანი არ გააჩნდათ. იგი 1862 წელს თბილისის მიერ ამ მიზნით დანიშნულმა სპეციალურმა კომისიამ შეიმუშავა. მათი მუშაობის შედეგი 1865 წელს გახდა ცნობილი, როდესაც „აფხაზური მაგალითი“ ერთტომეული გამოიცა. იგი 188 გვერდიანია და მასში მოცემულია დამწერლობის 52 ასო; აფხაზური, რუსული და ქართული სიტყვები; ასევე დიალოგები, მოთხრობები და ანდაზები სამივე ენაზე. „მაგალითი“ არის პირველი და დაუეჭვებლად შეიძლება ითქვას უკანასკნელი წიგნი, რომელიც აფხაზურ ენაზე იქნა გამოცემული.

გასაოცარია, რომ ხალხი, რომელიც არა მთების ციხე-სიმაგრეებში, არამედ ზღვის ლამაზ და მდიდარ სანაპიროზე საუკუნეებია ცხოვრობს, ყოველგვარი წიგნის გარეშე არსებობდა. მათ ანბანიც კი არ ჰქონდათ თავიანთ საკუთარ ენაზე. აფხაზებს შავი ზღვის სანაპირო ზოლი, დაახლოებით 120 მილი, გაგრიდან მდინარე ენგურამდე ჰქონდათ ათვისებული. მათი საერთო რაოდენობა 60 ათასს არ აჭარბებს. ძნელი იქნება, მოძებნო სხვა

ხალხი, რომელიც ისე პრიმიტიულად ცხოვრობდეს, როგორც ისინი. როგორც ჩანს, მათი ცხოვრების წესია, იმუშაონ შეძლებისდაგვარად ცოტა და შესაბამისად, იცხოვრონ მაქსიმალურად კარგად, რის საშუალებასაც მათ მიერ გაწეული არასასურველი სამუშაოს შედეგები მისცემთ. აფხაზობა არ არის ავი და ბოროტი ხალხი; დანაშაული აქ ძალიან იშვიათია“ (Curtin 1940: 268).

ამერიკელი მოგზაური და მწერალი აღფრთოვანებას ვერ მალავს ქართული სტუმარმასპინძლობის გამო. წიგნში აღმატებული ეპითეტებით არის გადმოცემული ის ყურადღება და კეთილგანწყობა, რომელიც იმჟამინდელ აფხაზეთში მცხოვრებლებს გამოუხატავთ ამერიკელ სტუმართან შეხვედრების დროს. ეს ყოველივე კი წიგნში შემდეგნაირადაა გადმოცემული:

„... იგი (ივან აგერბაევი - ო. ნ.) სოფელ ლიზაში ცხოვრობდა, სადაც მას სამოცი აკრი მიწა ეკუთვნოდა. მასთან მისვლისას ჩვენ აღმოვაჩინეთ დროებითი სახლი, რომელიც მწვანე ტოტებისგან იყო ნაგები, იატაკი კი ხის იყო. შუაში მაგიდა იდგა, ოთახს ორი მხრიდან მერხისებრი დასაჯდომი ჰქონდა შემოყოლებული... დიასახლისი თავის მოდრეკით მოგვესალმა და რამდენიმე სიტყვა აფხაზურადაც გვითხრა იმის ნიშნად, რომ იგი მოხარული იყო ჩვენი სტუმრობით. არც ის და არც ივანი სუფრასთან არ დამსხდარან, რადგან აფხაზთა ჩვეულების თანახმად, მასპინძლები თავიანთ სტუმრებთან ერთად საჭმელად არ სხდებიან. როგორც სახლის პატრონის, ასევე დიასახლისის მთავარი მოვალეობაა, ყურადღება მიაქციოს სუფრას, რათა არც საჭმელი და არც სასმელი არ შეაკლდეს. ეს ყველაფერი გაცილებით უფრო თავაზიანი და ზრდილობიანია, ვიდრე იმ ადამიანთა ტრადიციები, რომლებიც აფხაზებს ველურებად მიიჩნევენ. მაგალითად, ინგლისელი მმართველი საკმარისად უხეშია იმისთვის, რომ აიძულოს მსახურები, მოემსახურონ მას და მის მეუღლეს, სანამ სტუმრებზე იზრუნებენ. ეს ტრადიცია საერთოა ინგლისისა და კანადისათვის“ (იქვე: 264-265).

ი. კერტინი ასევე საინტერესოდ აღწერს როგორც სოფელ ფსხუში ვიზიტს, ისე მის მიერ ბერძნული დასახლების მონახულებას, რა დროსაც ადგილობრივებისგან არაერთი საინტერესო ლეგენდის შესახებაც მიუღია ინფორმაცია. ცალკე აღნიშვნის ღირსია ისიც, რომ მიუხედავად იმ შეხვედრებისა, რომელთაც ამერიკელი დიპლომატი ადგილობრივი მმართველობის არცთუ დაბალი რანგის პირებთან მართავდა, საიმპერიო ხელისუფლების მხრიდან ჩვენს ქვეყანაში მისი ვიზიტისადმი ეჭვი მაინც არსებობდა და, შესაბამისად, მისი თითოეული ნაბიჯიც განსაკუთრებული ყურადღებით კონტროლდებოდა. დავიმოწმებ თავად ავტორის მონათხრობს:

„ექვსი საათისათვის უკვე პსკოში ვიყავით და კომფორტულად დაგზინავდით კაპიტან პეტინის სახლში, რომელმაც ძალზე გულთბილად მიგვიღო და თავის საცხოვრებლის ნახევარი დაგვითმო. ძალიან მალე

კურიერი მოვიდა, რათა ჩვენი პასპორტების შემოწმებასთან დაკავშირებით ინფორმაცია გადმოეცა... როგორც სოხუმიდან უკან დაბრუნებულმა კურიერმა გადმოგვცა, პასპორტის ჩვენება აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა, ან არადა ხელმძღვანელობისთვის უნდა წარგვედგინა რაიმე სხვა საბუთი ჩვენი ვინაობის შესახებ. მე დავწერე და მათ უფროსებთან გავაგზავნე ცნობა, სადაც ჩემი ვინაობა და ყველა საჭირო ინფორმაცია იყო დატანილი. ამის შემდეგ მას რაიონშიც მოუხდა ჩამოსვლა, რა დროსაც გავიხსენეთ, რომ ჩვენ ჯერ კიდევ ერთი წლით ადრე გავიცანით ერთმანეთი პროვინციის გუბერნატორის მეშვეობით. მან რამდენჯერმე მომიბოდიშა მომხდარის გამო...

პსკოში ერთი კვირა დავრჩი. ჩვენ თითოეულ დღეს ფეხით ან ცხენით ექსკურსიას ვაწყობდით. ერთ მშვენიერ დილას ჩვენ ბერძნული დასახლებსკენ გავემართეთ და უზარმაზარი მუხის ქვეშ ვისადილეთ. დასახლება მოიცავდა ოცამდე პატარა ქოხს... მისი მეთაური ბერძნულად გამესაუბრა და ამავ ენაზე შესრულებული ბიბლია გამომიტანა...

პსკოში ყოფნის დროს ბევრი საინტერესო ლეგენდის შეგროვება შეეძელი. თითოეულ მთასა და ველს საკუთარი მითიური ისტორია გააჩნია. ბევრი მათგანი კი მას შემდეგ დაიკარგა, როდესაც მთის მოსახლეობა იძულებით გადაასახლეს თავიანთი ადგილებიდან. მიუხედავად ამისა, მე მაინც შევძელი მომეძია და გადამერჩინა რამდენიმე მათგანი“ (Curtin 1940: 276-277).

ი. კერტინი საქართველოში ყოფნის დროს აფხაზეთის ყოფილ მთავარსაც სწვევია სახლში. სამწუხაროდ, უფრო კონკრეტულად თუ ვინ გაუწია მასპინძლობა ამერიკელ დიპლომატს, უცნობია და ტექსტში იგი მხოლოდ „პრინცი შერვაშიძის“ სახელით არის მოხსენიებული. ვფიქრობ, ამ შემთხვევაში აფხაზეთის სამთავროს უკანასკნელი მმართველი არ უნდა იგულისხმებოდეს, რადგან, როგორც ცნობილია, სამთავროს გაუქმებისა და რუსული მმართველობის შემოდგომის შემდგომ, „1864 წლის 7 ნოემბერს მიხეილ შარვაშიძე (1806-1866) ოჩამჩირეში ჩაიყვანეს და იმავე დღეს გემ „სოკოლით“ ნოვოროსისისაკენ გაისტუმრეს. კავკასიის მეფის ნაცვალმა აღძრა შუამდგომლობა, რომ მიხეილ შერვაშიძე საცხოვრებლად სამხრეთ რუსეთის რომელიმე გუბერნიაში გაეგზავნათ. საბოლოოდ, აფხაზეთის უკანასკნელი მთავარი ვორონეჟში დასახლდა“ (გურული 2017: 604). ხსენებულ ქალაქში დასახლებიდან მალევე მიხეილ შარვაშიძის ჯანმრთელობა საბოლოოდ გაუარესდა, რის შედეგადაც 1866 წელს იგი გარდაიცვალა. დაკრძალულია აფხაზეთში, მოქვის მონასტერში. აღსანიშნავია ისიც, რომ მის საფლავზე ეპიტაფია ამოკვეთილია ქართული ასომთავრულით (<http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00005940/>).

რაც შეეხება მიხეილ შარვაშიძის შვილებს, მისი უფროსი ვაჟი გიორგი (1846-1918) სამთავროს გაუქმებისთანავე აქტიურად ჩაება ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. 1866 წლის აჯანყების მეთაურებმა იგი აფხაზეთის მთავრადაც კი გამოაცხადეს, თუმცა რუსეთის იმპერიის მიერ

ამზობის ჩახშობიდან მალევე იგი ორენბურგში გადაასახლეს კავკასიაში დაბრუნების უფლების გარეშე. აღნიშნული სასჯელი მოგვიანებით შემსუბუქდა და რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ იგი ჯერ ქუთაისში დასახლდა, 1905 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე კი მან სოხუმში განაგრძო ცხოვრება. გიორგი შარვაშიძე გარდაიცვალა 1918 წელს. დაკრძალულია მოქვის მონასტერში (<http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00005940/>).

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამერიკელ დიპლომატს მასპინძლობა აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის უმცროსმა ვაჟმა მიხეილ (არზაყან) შარვაშიძემ (1854-1900) გაუწია. როგორც წიგნიდან ცხადლივ ჩანს, შეხვედრა ძალზე მეგობრულ გარემოში წარმართულა და სტუმარზე მართლაც წარუშლელი შთაბეჭდილება მოუხდენია. ეს ყველაფერი წიგნში შემდეგნაირადაა გადმოცემული:

„ჩვენი დაბრუნებიდან რამდენიმე დღის შემდეგ პრინც შერვაშიძეს ვესტუმრე... მოხუცი პრინცი მშვენიერი გარეგნობის, თავაზიანი და განათლებული კაცი გახლდათ, რომელიც ძალიან ამაყობდა თავისი ქართული სამეფო შთამომავლობით, მიუხედავად იმისა, რომ მას არც ტახტი და აღარც რაიმე ძალაუფლება შერჩა. მისი ოჯახი, როგორც ვნახე, კალათისებრი ფორმის კეთილმოწყობილ სახლში ცხოვრობდა, რომლის სტრუქტურაც ადგილობრივ კლიმატთან იყო ადაპტირებული... საერთო აფხაზური ტრადიციის თანახმად, პრინცმა ჩვენთან დახვედრის შემდგომ მსახური გაგზავნა, რათა თხა და ქათმები დაეკლა და საზეიმო სადილი მოემზადებინა... გვიანი ვახშმის შემდგომ საწოლები, მათი საცხოვრისის მეზობლად მდგარ კალათისებრი ფორმის სახლში, მერხისებრ დასაჯდომებზე გაგვიშალეს, თუმცა უაღრესად დაღლილებს, ესეც ძალიან კომფორტული გვეჩვენა. ეს ვიზიტი სასიამოვნო და სასარგებლო გამოცდილების მომცემი იყო. მე შესანიშნავი შესაძლებლობა მომეცა, უკეთ გამეცნო მეგრელთა საოჯახო ცხოვრება. პრინცს შეეძლო რუსულად საუბარი, განსხვავებით მისი ოჯახის სხვა წევრებისგან, რომლებიც მხოლოდ მეგრულად, ან აფხაზურად ლაპარაკობდნენ“ (Curtin 1940: 281-282).

აღსანიშნავია, რომ ი. კერტინს საქართველოში ყოფნის პერიოდში არა მხოლოდ ყოფილ და იმჟამინდელი ხელისუფლების წარმომადგენლებთან დაუმყარებია ახლო მეგობრული ურთიერთობა, არამედ რიგით მცხოვრებლებთანაც. მაგალითად, ერთ-ერთ ოჯახს მისთვის აფხაზი ბიჭის მონათვლაც კი შეუთავაზებია, რაზეც ამერიკელ სტუმარს დიდი სიამოვნებით განუცხადებია თანხმობა. აღნიშნული ეპიზოდი წიგნში ძალზე ემოციურადაა მოთხრობილი:

„მარტის თვეში ჩაბათს ვესტუმრე, რათა როგორც ნათლიას, აფხაზი ბიჭი მომენათლა. მე სამგზის შემოვუარე ნათლობის ემბაზს შიშველი ჩვილი ბავშვით ხელში და პირობა დავდე, რომ ბავშვი აღიზრდებოდა ჭეშმარიტ ქრისტიანად. ნათლობის შემდეგ ნადიმი გაიმართა. ბავშვის მამამ დაბეჯითებით მითხრა, რომ ამის შემდეგ მისი სახლი ჩემი სახლიც იყო და რომ მე მისი ოჯახის წევრი ვიყავი“ (Curtin 1940: 297).

ამგვარად, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ მიუხედავად წიგნში არსებული გარკვეული უზუსტობებისა, ი. კერტინის მემუარები აუცილებლად უნდა იქნეს მიჩნეული მრავალმხრივ მნიშვნელოვან უცხოურ წყაროდ შესაბამისი პერიოდის აფხაზეთისა და ზოგადად საქართველოს ისტორიის შესასწავლად.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

გურული 2017: გურული ვ., საქართველოს ახალი ისტორია, წიგნი I. თბილისი, 2017.

მიხეილ შარვაშიძე: საქართველოს ბიოგრაფიული ლექსიკონი: <http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00017218/> (დამოწმება 30.01.2023).

გიორგი შარვაშიძე: საქართველოს ბიოგრაფიული ლექსიკონი: <http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00005940/> (დამოწმება 30.01.2023).

Curtin 1940: Curtin J., *Memoirs of Jeremiah Curtin*. Madison, 1940.

<https://www.dib.ie/biography/curtin-jeremiah-a2329> (დამოწმება 30.01.2023).